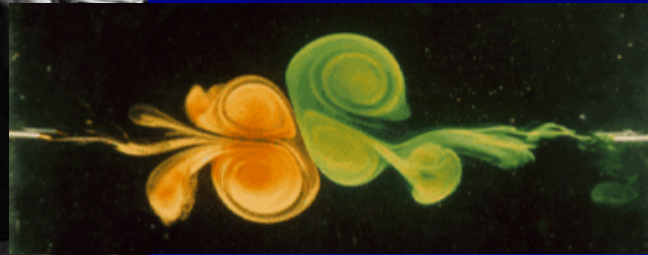

Přednášky z lékařské biofyziky pro obor: **Nutriční terapeut**

Ilya
Prigogine
* 1917

Aplikace termodynamiky

Příklady termodynamického přístupu k řešení problémů:

Rovnovážná termodynamika:
Osmóza a osmotický tlak

Nerovnovážná termodynamika:
Difuze

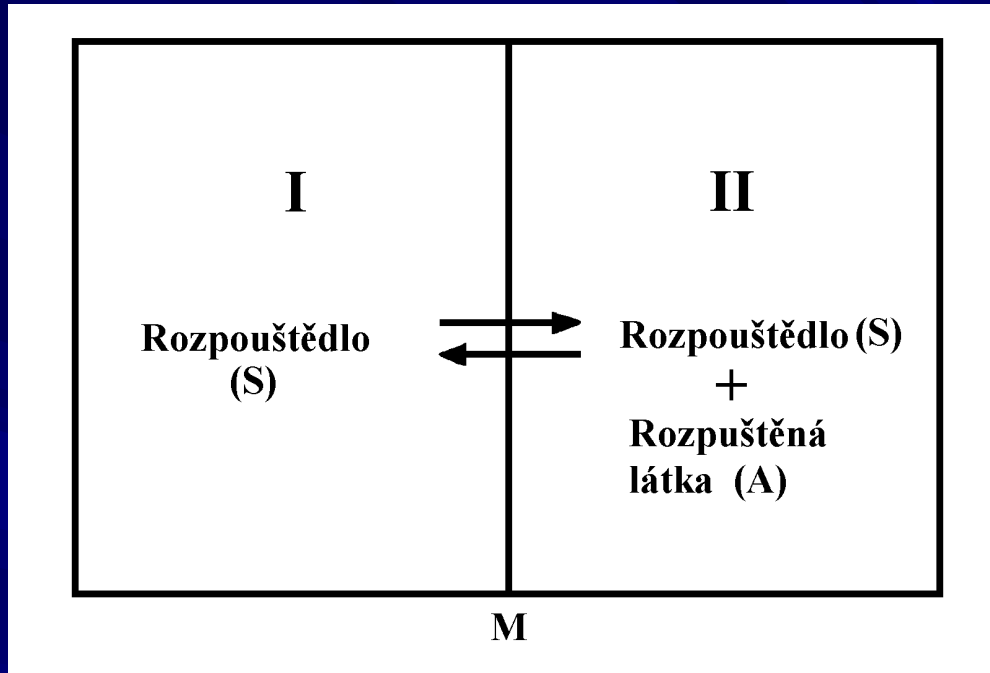
Osmóza a osmotický tlak

■ Patří mezi tzv. **koligativní vlastnosti** termodynamických systémů

(vlastnosti závislé na počtu částic složek systému)

+ jevy popsané.....Raoultovým a Henryovým zákonem, kryoskopie, ebulioskopie,.....

Osmóza a osmotický tlak

System se snaží dostat do termodynamické rovnováhy vyrovnáním koncentrací látek v celém objemu, který je rozdělen na části I a II, oddělené polopr. membránou propouštějící pouze rozpouštědlo. Rozpouštědlo proto difunduje do prostoru II, ve kterém je rozpuštěná látka. Látka A membránou nemůže procházet.

Výsledkem je nárůst tlaku v prostoru II.

Proces probíhá za konstantní teploty a při konstantních látkových množstvích. Membrána je tuhá.

Osmóza a osmotický tlak

- Osmotické jevy popsány v 18.stol.

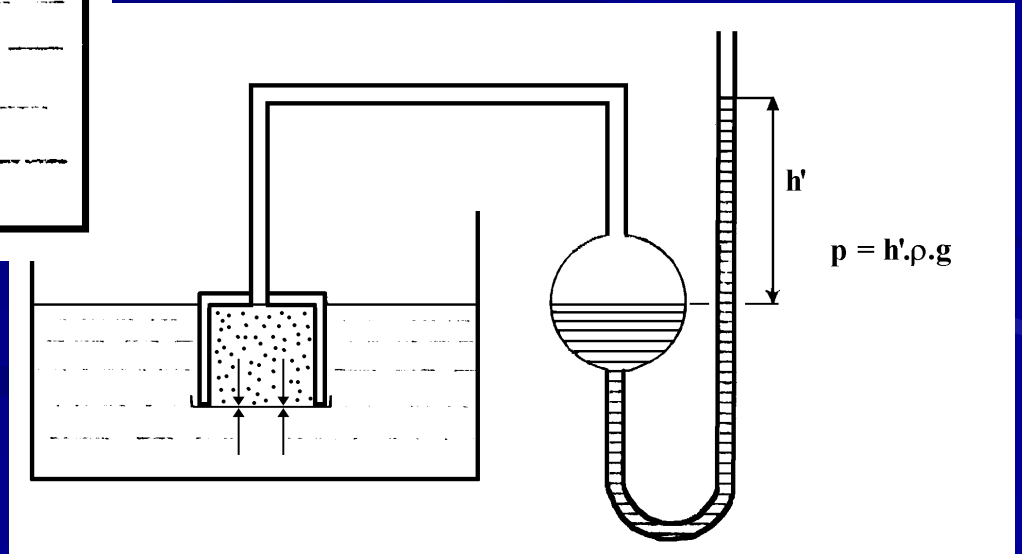
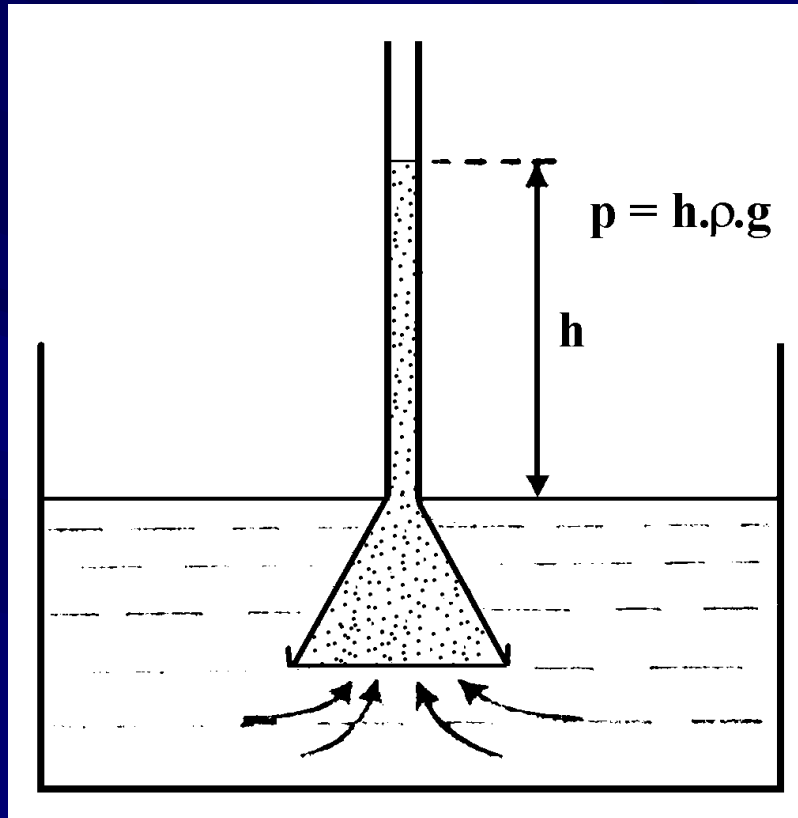
- W.F.P. Pfeffer – německý botanik

→ **Pfefferův pokus: (1887)**

Celofánová membrána, která propouští vodu, ale ne sacharozu nebo jiný cukr, zvyšování hladiny v prostoru roztoku s cukrem, až do kompenzace hydrostatickým tlakem sloupce kapaliny.

....význam osmozy pro transport vody v rostlinách,
nasávání vody kořeny

Pfefferův pokus

van't Hoffův vzorec (zákon)

$$\Pi = c.R.T$$

Π je osmotický tlak [Pa]

c koncentrace rozpuštěné látky (n/V)

R univerzální plynová konstanta

T absolutní teplota

■ Přesněji popisuje osmotický tlak analogický vzorec:

$$\Pi = m'.R.T$$

m' je objemová molalita (látkové množství rozpuštěné látky dělené objemem rozpouštědla).

■ Odchyly od tlaku dle van't Hoffova zákona se zvyšují s rostoucí molekulovou hmotností rozpuštěné látky.

■ **Formální shoda se stavovou rovnicí ideálního plynu.**

van't Hoffův vzorec (zákon)

- Pro elektrolyty:

$$\Pi = i.c.R.T$$

i je bezrozměrný van't Hoffův **opravný faktor** který udává kolikrát více je v roztoku částic, než byl původní počet částic nedisociovaných.

Součin ***i.c*** se někdy označuje jako **osmolární koncentrace** či **osmolarita** s jednotkou osmol.l^{-1} .

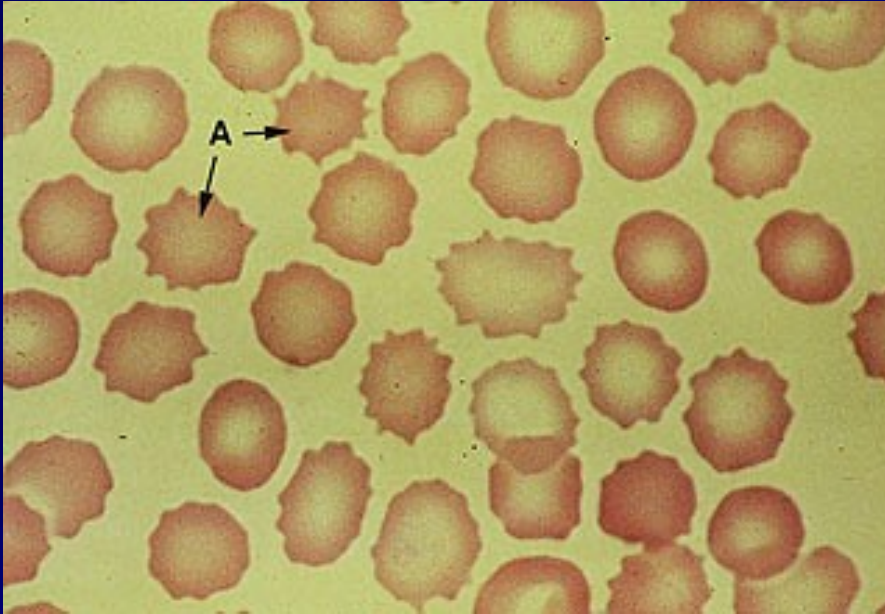
- Silný elektrolyt o konc. 1 mol.l^{-1} , disociující na dva ionty, má osmolární koncentraci 2 osmol.l^{-1} a dvojnásobný osmotický tlak ve srovnání se stejně koncentrovanou nedisociující látkou.
- Osmotický tlak krevní plazmy a nitrobuněčné tekutiny je asi 770 kPa. (1 M roztok nedisociující látky má při stejné teplotě osmotický tlak asi 2,58 MPa).
- tlak onkotický (3,3 kPa)

Tonicita roztoků

- Roztoky o osmotickém tlaku nižším než má krevní plazma se označují jako **hypotonické**, o stejném tlaku jako **izotonické** a o vyšším tlaku jako **hypertonické**.
- endoosmóza: hemolýza, plazmoptýza
- Rozmezí hodnot koncentrací hypotonického roztoku, při kterých dochází k částečné a úplné hemolýze = osmotická odolnost (resistence) erytrocytů.
- exoosmóza: plazmorhyza (u rostlin - plazmolýza)
- receptory (volumoreceptory v ledvinách a osmoreceptory v hypotalamu)

Jak to vypadá?

Echinocyty – erythrocyty
vystavené hypertonickému
roztoku.

http://webteach.mccs.uky.edu/COM/pat823/online_materials/diglectures/rbcs/imgshtml/image36.html

Plazmolýza buněk epidermis
cibule hypertonickém
prostředí.

http://www.pgjr.alpine.k12.ut.us/science/whitaker/Cell_Chemistry/Plasmolysis.html

Příklady osmotických procesů

- Proto třešně, které obsahují mnoho cukru, za vydatného deště popraskají. (cukerný roztok uvnitř třešňových buněk vtahuje okolní čistou vodu dovnitř buňky; třešně byly v takzvaném hypotonickém prostředí)
- Proto naopak uschnou rostliny, které jsou pomočeny naším domácím mazlíčkem. (Moč obsahuje velice koncentrovaný roztok soli, který vytahuje vláhu z potřísněných rostlin; Moč představuje pro ony rostliny tzv. hypertonické prostředí)
- Proto také nemůže být pacientovi podána nitrožilně čistá voda, ale tzv. fyziologický roztok, který má obdobnou koncentraci rozpuštěných látek jako je v krvi. (z osmotického hlediska jde o isotonický roztok). Jakožto fyziologický roztok se používá 0,9% roztok NaCl.
- Tohoto principu bývá využíváno při určitých způsobech konzervace potravin. Cukerný sirup a slanečci jsou sterilizováni tím, že patogeny nemohou přežít hypertonickou koncentrací cukru/soli.

Difuze jako nevratný proces

- **Transportní děj** - projev snahy termodynamického systému o dosažení rovnovážného stavu, v němž jsou v jeho objemu vyrovnány koncentrace všech jeho složek.
- Tok difundující látky je konstantní, když se nemění výrazně její koncentrace na obou stranách membrány (zajištěno pomalostí procesu, velkým objemem nebo aktivním transportem).
- **Hustota difuzního toku J** (tok látky) - množství látky, které projde za časovou jednotku jednotkovou plochou rozhraní. Platí:

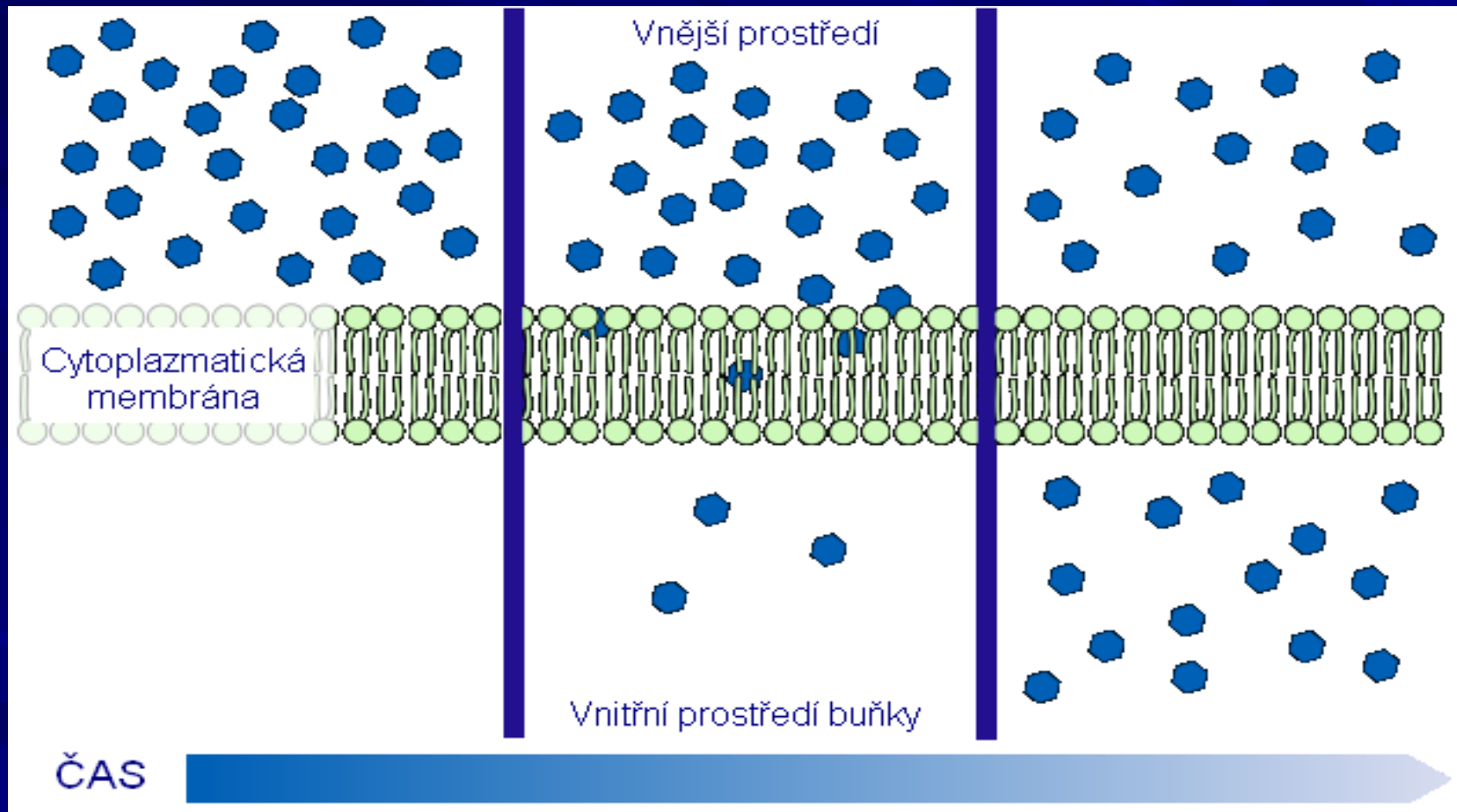
$$J = \frac{dn}{dt} \cdot \frac{1}{S}$$

S je celková plocha rozhraní, kterým látka difunduje, dt je čas, během kterého projde rozhraním množství látky dn .

Difuze jako nevratný proces

- Veškeré látky mají tendenci přecházet z prostředí se svou vyšší koncentrací do prostředí s nižší koncentrací.
- Chemickou podstatou, podle druhého termodynamického zákona je, že chemický systém vždy zvyšuje svou entropii neboli míru neuspořádanosti svého systému, čímž dospěje ke stavu s nejnižší vnitřní energií.

Difuze jako nevratný proces

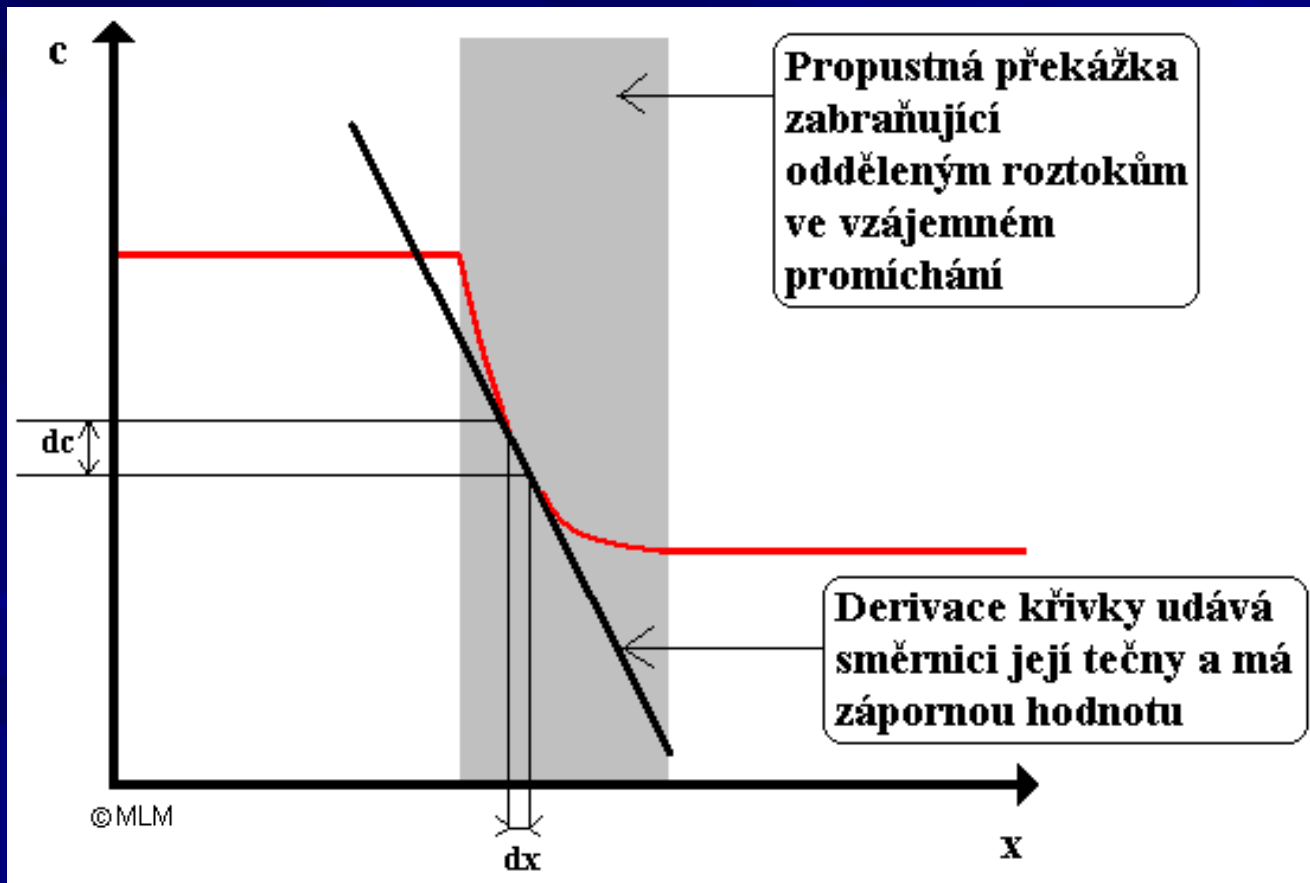

I. Fickův zákon

A.E. Fick (1885):

(pohyb látky ve směru osy x, jednorozměrný případ difuze). I. Fickův zákon:

$$J = -D \frac{dc}{dx}$$

D - difuzní koeficient [$\text{m}^2 \cdot \text{s}^{-1}$]
Typické hodnoty D :
od $1 \cdot 10^{-9}$ pro nízkomolekulární látky po $1 \cdot 10^{-12}$ pro velké makromolekuly

Difuzní koeficient

- Přibližný vztah pro velikost difuzního koeficientu odvodil *A. Einstein*:

$$D = \frac{k \cdot T}{6\pi \cdot \eta \cdot r}$$

k je Boltzmannova konstanta

T je absolutní teplota

η je koeficient dynamické viskozity

r je poloměr částice.

Výraz $6\pi \cdot \eta \cdot r$ se označuje jako f nebo

hydrodynamický koeficient f .

II. Fickův zákon

1. Fickův zákon platí pro ustálenou (stacionární) difuzi, při které se koncentrační gradient látky nemění v čase. Pro většinu reálných difuzních procesů však tato podmínka splněna není a pro popis difuze je nutno použít 2. Fickův zákon:

$$\frac{dc}{dt} = D \cdot \frac{d^2 c}{dx^2}$$

Výraz d^2c/dx^2 (druhá derivace koncentrace c podle polohy x , $d(dc/dx)/dx$, čili infinitezimální změna koncentračního gradientu podél osy x . Čteme: Časová změna koncentrace látky v daném místě je úměrná prostorové změně gradientu koncentrace, konstantou úměrnosti je difuzní koeficient.

2. Fickův zákon je formálně shodný s rovnicí pro vedení tepla - koncentrace c je ovšem nahrazena absolutní teplotou T .